

"соколиный поворот"). Скорее всего, именно потому что Снегин пытается понять смысл «странных сближений» «неслыханных происшествий», исторически сближающих Поэта, Народ (точнее — Народы) и самого Автора, он обозначил жанр своей последней исповедальной книги как новеллу.

Известный казахстанский литературовед, писатель Константин Кешин (Эдуард Джилкибаев) в своих заметках о «Странных сближениях...» назвал жанр снегинской книги «мемуарно-эстетической новеллой» [2]. Бахытжан Канапьянов, благодаря которому увидела свет эта маленькая книжечка, сказал, что она «...многих томов тяжелей». К сожалению, сам Д.Ф.Снегин все же никому не раскрыл смысл, вложенный им в подзаголовок. Немногие исследователи и журналисты (Б.Канапьянов, Л.Маннанникова, Е.Брусиловская) также обходят молчанием этот вопрос, акцентируя внимание лишь на мотиве странных сближений, сыгравших важную роль в тот или иной момент жизни писателя. Его сын, известный казахстанский кардиохирург Дмитрий Дмитриевич Поцелуев вспоминает, что в их доме «все было пронизано памятью о Пушкине», «и всегда (Снегин) мечтал написать книгу о Пушкине» [3]. Снегин в основу своей новеллы положил события, происходившие в годы Великой Отечественной на территории, в зоне которой находилось Пушкиногорье. Он, бывший начальником штаба артиллерии Панфиловской дивизии, освобождал Михайловское, стараясь не применять никакого тяжелого оружия, чтобы сохранить исторические памятники.

Книга имеет необычную архитектуру. Оформители с благословения самого писателя на форзаце изобразили треугольник, вершинами которого являются три стихотворения Снегина. А завершает эту миниатюрную книгу следующее примечательное обращение писателя к читателю:

Друг-читатель! Предложенная твоему вниманию новелла «Вокруг Михайловского» обрамлена тремя моими стихотворениями:

1. Искусство С л у ш а т ь постигал я долго...
2. Я поднимусь по Занебесью...
3. Как встарь, увязался за мной...

В этом треугольнике, мнится мне, и возникли странные сближения...можно сказать, будто в Бермудском треугольнике.

Дм.Снегин
 Май-июнь, 1999.
 Верный - Алма-Ата
 [4].

Такая необычная для новеллы архитектура произведения требует более внимательного, «филологического» прочтения этого последнего поэтического завещания казахстанского писателя.

Собственно художественный текст начинается со стихотворения «Искусство С л у ш а т ь постигал я долго...». Неслучайно в нем графически выделены слова-образы Слушать, Молчать, Стать, Волк, Волчица. Снегин использует прием «превращения ключевого слова в пучок ассоциаций» (бадииков,). С высоты прожитых им лет и накопленного

эстетического опыта он выделяет самое важное для него в этом мире: «искусство С л у ш а т ь» и «ремесло М о л ч а т ь», которые он постигал всю жизнь. Следующая за этим поэтическим признанием часть названа также необычно «Вместо присказки». Присказка, как мы знаем, обычно предшествует зачину в сказках и ее цель – заинтересовать слушателя, увлечь за собой, поразить его воображение. Как элемент композиции, она слабо связана с сюжетом. Но здесь важно обратить внимание и на следующее: снегинская формула «вместо присказки» позволяет нам воспринимать происходящее в тексте как нечто сказочное, не-реальное, имеющее место в реальной действительности.

Первая часть снегинского вступления требует активного участия самого читателя, названного писателем «давним и верным спутником», в установлении истинности формулы «странные сближения». При этом для Снегина важно, что «сие определение принадлежит Гению» [4, 5]. Мы понимаем, что речь идет об Александре Сергеевиче Пушкине, поэту и читателю. И сам писатель должны воспринимать это как данность: «Значит, тому и быть» [4, 5].

Ведущая тема новеллы изначально определена Снегиным как «о псковской деревне матери Поэта», в освобождении которой от фашистов писатель «принимал участие лично», в унисон ей выступает другая, личная для писателя тема – «парадоксальные сближения» Снегина с Пушкиным: «... дай Бог, приблизиться к странным сближениям, влекущим меня в Михайловское». Снегин повествует о Святогорье, Пушкинских местах: Сороть – Великая – Михайловское – Тригорское.

С точки зрения композиции важно то обстоятельство, что Снегин как рефрен повторяет мысль о странностях нашей жизни, когда, на первый взгляд, случайно происходят какие-то встречи или события. Но, как потом оказывается, это вовсе не случайность, а скорее предопределенность («судьбой предначертано»). «Всегда ли странны подобного рода сближения (сопоставления... сличения)? – спрашивает себя Снегин. - Впрочем, я суверен, и непредсказуемая, но целенаправленная энергия вселенского Хаоса влияет на меня, как возмущение магнитных бурь» [4,11].

Лейтмотив «странные сближения» в новелле получает различные вариации, главная из которых мотив соприкосновения Снегина с Пушкиным: он, как и Аполлон Григорьев, верует в то, что «Пушкин — это наше все». Снегин вспоминает слова Жуковского о Пушкине: «это надежда нашей словесности» [4,12] и переносит повествование в другую временную плоскость: «Я часто перечитываю это святое пророчество и всякий раз с т р а н н ы е с б л и ж е н и я п л а в н о и л а с к о в о п е р о с я т м е н я в с ч а с т л и в о е , н е в о з в р а т н о е д е т с т в о » [4, 12]. Мотив присутствия в снегинском детстве Пушкина получает неожиданную развязку: Снегин рассказывает о том, что у его деда по матери на противоположной от иконостаса стене висели портреты Карамзина, Жуковского и Багратиона в изящных золоченых рамках 1817 года,

которые в смутные годы репрессий были сожжены, и проводит неожиданную даже для себя аналогию: «...сожгли же пушкинское Михайловское нацистские захватчики, причислившие себя к высшей расе человечества. Понимаю, наивные, сколь и странные же, сближения, но что-то в них есть...есть!» [4, 13]. Следующее «странное сближение» с Пушкиным Снегин видит в том, что именно ему было предначертано судьбой освобождать в годы войны пушкинское родовое гнездо - село Михайловское: «Я был там. Одна из огненных страниц моей жизни. К тому же парадоксальные сближения в чем-то сродни событиям, в которых принимал участие лично. Мне это помогает написать задуманное более удачливо» [4, 5]. При построении текста Снегин довольно часто использует прием сопоставлений тех или иных фактов, сохранившихся в памяти: «Дом знаменитого семиреченского садовника Никиты Трофимовича Моисеева, поставлявшего к императорскому столу удивившие мир яблоки - верненский апорт, напоминал мне дом, в котором жил Пушкин в родовом имении, будучи в изгнании. Я видел его на картинке с мудреным названием «Литография Г. Александрова. 1837» [4, 17]. С Пушкиным связано еще одно протяженное во времени воспоминание: Снегин 1924-года, купив у китайца «похожие на халву желтые и хрупкие, как льдинки, кусочки меда, завернутые в страницы разорванной на наших глазах старинной книги», обнаруживает стихи без начала и конца, обозначенные римской цифрой VI:

Недаром вы приснились мне
В бою с обрITYми главами
С окровавленными мечами
Во рвах, на башне, на стене.

Блаженны падшие в сраженье:
еперь они вошли в эдем
И потонули в наслажденье,
Не отравляемом ничем [4, 26].

На фронте Снегин восстановил их по памяти и хранил в своей полевой сумке. И лишь через 20 лет, вернувшись в Алма-Ату из Святогорья в апреле 1944 года, узнает, что «те стихи под римской цифрой VI – фрагмент из «Подражаний Корану» [4, 28].

«Странное сближение» Пушкина и Снегина: В «Подражаниях Корану» Пушкин обратился к коранической, то есть восточной, теме, Снегину загадочным образом в двенадцать лет выпал «случай» впервые прочитать очаровавшие его стихи, через двадцать лет он восстановит их по памяти и, переписав, будет хранить в вместе с топографическими военными картами в полевой сумке. Парадокс заключается и в том, что он тогда не знал, что это стихи Пушкина, и они написаны в Тригорском. Эта истина ему откроется позже, в Алма-Ате, куда он вернется после тяжелого ранения.

Тема исторической памяти особенно отчетливо выражена в сюжете об освобождении Михайловского и его окрестностей. Панфиловская дивизия (и в этом

видит Снегин очередное «странное сближение») готовится к бою, форсирует реку Великую закрепилась на пушкинском побережье. Дмитрий Снегин был начальником штаба артиллерии Панфиловской дивизии. Но Пушкинские места нужно было освободить без применения артиллерии и авиации, чтобы сохранить каждую пядь пушкинской земли. Ведущим в этом сюжетном отрывке становится описание события спасения великого Поэта, в котором ведущую роль выполняли солдаты и офицеры Панфиловской дивизии, сформированной в Казахстане, среди них был и Дмитрий Поцелуев (Снегин), и именно это «свершившееся, неслыханное событие» навечно сблизило Снегина с Михайловским и с Пушкиным и через 55 лет вернуло его в те далекие годы, чтобы вновь пережить пережитое «под призмой Пушкина».

Снегин передает происходившее в апреле 1944 года фактографически точно, достоверно, как действительность, случившееся в недавнем прошлом, вводит свидетельства своих товарищей, рассказывает о мужестве простых солдат, медсестер, голыми руками сломивших сопротивление эсэсовцев, отборных воинов фашистского вермахта. Символически значимо в этом контексте его стихотворение «У реки Великой два кургана...», в котором он повествует о поистине героическом поведении солдат бою за эти безымянные, но святые для каждого высоты.

В другом стихотворении, «вплетенном» в текст новеллы, - «Я поднимусь по Занебесью...» Снегин возвращается к теме памяти, ответственности за содеянное. В Занебесье, в никем не познанной Сини Божий Сын берет на себя бремя ответственности за содеянное на земле и «себя же низвергнет в ад кромешный, / И будет Стоннн...». Философская тема Добра и Зла, тема демонизма в наши дни получает отличную от пушкинско-лермонтовской традиции интерпретацию: Маг Смуты, Демон, Мефистофель «в наш век» лишен прежних дерзаний, силы. Но Поэту тревожно от предчувствия:

... а вдруг возвратится к Нему
Мощь Духа? И зыкнет: «Восстань!»
И Он переложит на Тьму
Во мне затаенную Тьму)
Святую свою Окаянь?! [4, 58].

Треугольник, которым открывается и завершается новелла и вершинами которого являются упомянутые стихи, в контексте всего вышесказанного символически. Неслучайно автор упоминает о печально знаменитом Бермудском треугольнике, в котором таинственно и бесследно исчезает все материальное. Но Снегин оптимистичен: его «треугольник», несмотря на трагедийный пафос стихов, его составляющих, построен на памяти человеческой, которая сохраняет все доброе, высокое, сближает поэтов, народы, прошедшее и будущее.

1. Эккерман И.-П. Разговоры с Гете / перевод Наталии Ман. – М.: Художественная литература, 1981. – 687 с.

2. Кешин К. Алгебра зависти / Литературная Алма-Ата. – 2006. - № 3. – с.123-128.

3. Валуцкая Н. Поэты живут на Луне / Литературная газета Казахстана. – 18.04.2008.

4. Снегин Д. Странные сближения, или вокруг Михайловского. – Алматы: Жібек жолы, 1999. – 64 с.

Ж. Камалқызы

«ҚАБАНБАЙ БАТЫР» ЖЫРЫ – РОМАН ДӘРЕЖЕСİNДЕГІ ТУЫНДЫ

Роман табиғатын тануда М.М.Бахтин концепциясы негізге алынып жүргені белгілі. Бұл концепцияны қазақ ғұламалары А.Байтұрсынов, М.Әуезов өз еңбектерінде анық танытқаны да қазіргі ғылымда сөз болып жүр. Тек бұл екеінде ғана емес, ғылымның ақиқатын таныған кейінгі толқын қазақ ғалымдарында да бұл идеялар көрініс беріп отырады. Бірақ, әртүрлі қаулылар мен анықтамалар тасасында ұлттық әдебиеттің терең танымын тұқыртуға бағытталған кеңестік саясаттың нәтижесінде ғалымдар өз ойларын терең ашып бере алмағаны байқалады. Академик М.Қаратаев «Шынында да әдебиет бейнебір дария сықылды – оның да арнасы бар, ағысы бар, ағысының белгілі заңдылығы бар. Оның да шығар тегі, қайнар бұлақ көзі, тұс-тұстан қосылар талай – талай тарауы, құяр сағасы, телегей теңізі бар. Қазақ әдебиеті де сондай. Революциядан бұрын қазақтың ғасырлар бойы халықпен бірге өмір сүріп, өскен, дамыған бай фольклоры болды да, бірте-бірте құралып, қосылып, жалғасып, үлкен арнаға құйылған жазба әдебиеті болды дейміз. Бірақ бұл жалаң процесс емес, күрделі процесс. Бірыңғай таза ауыз әдебиеті, бірыңғай таза жазба әдебиеті дейтін құбылыс жоқ. Бұл екеуі бір-бірінен нәр алып, өзара бір-біріне әсер етіп, әрі араласып, әрі қаз-қатар өмір сүріп келе жатқан құбылыс»[1;103.],- дегенінде, А.Байтұрсынұлының сөз өнерін «Асыл сөз» деп, бір атаумен атағанын құптап тұрғаны көрінеді. Қазақ фольклорындағы романдық ойлауды да жақсы түсінген. «Қазақтың көркем сөз өнері көп заман ауыз әдебиеті арнасында дамыды. Өйткені жазба әдебиеттің дамуына тиісті жағдай кейінгі кезге дейін болған жоқ. Сондықтан халық өзінің барлық ой-сезімін, жүрек отын, жан жігерін ауыз әдебиетіне салып, фольклордың барлық жанрларын жан-жақты жетілдірді»[1;95.]. Өз ойларынан саяси астар іздетіrmес үшін маркстік философияға сілтеме жасайды.- Романның негізі қазақ ауыз әдебиетінде нық қаланғанын ашық айтады. «Қазақ әдебиетінің ұлттық дәстүріне байланысты революциядан бұрын белгілі тарихи себептермен қазақтың жазба әдебиеті, әсіресе, оның проза саласы мен роман жанры өріс алып өркендей алмады дейміз. Бірақ оның есесіне халықтық фольклор мол дамып өсті. Әсіресе, қазақтың эпосы, ертегілері, тарихи поэмалары туындап, бай қазына жасады. Оның кесек, сом туындылары тарихи оқиғаларды кең эпикалық айдында баяндап, халықтық қаһармандардың ірі монументтік образдарын

жасады. Бұл жағдай жазба әдебиетте эпикалық жанрлардың, оның ішінде, әсіресе, роман секілді монументтік форманың дамуына, сөз жоқ, себін тигізуі тиіс еді. Солай болды да»[1;233-234.]. Ғалым Қ.Жұмалиев: «Көп жырлардың қоғамдық, халықтық, идеялық мазмұны бүгінгі күндердің тілек-мақсаттарымен үндес[2;22.], - деп А.Байтұрсынов пен М.Әуезов ойларымен үндеседі.

Белгілі ғалым Т.Кәкішев те осы пікірді қолдайды. «Көркем образ жасау амалдарына зер салсақ, батырлар жырындағы қаһармандардан Еуропа әдебиетіндегі рыцарлық романның келбетін көрер едік. Осының сәтті тәжірибесін Ә.Нұршайықов пен А.Сейдімбековтің батырлық жырларды қара сөзге айналдырғанынан-ақ қазақы романның ерте заманнан-ақ болғанын аңдағанбыз»[3;321.].

Дәл осы таным роман зерттеушісі болып қалыптасқан Р.Бердібай еңбектерінен де анық көрінеді. Және оның зерттеулерін романды зерттеуші өз тұтастарынан анағұрлым бөлектеп, бүгінгі роман зерттеушілеріне жол көрсетіп тұрарлық сонылығы да осында деуге болады. Қазақ эпосы мен романын қатар зерттеген ғалымның тарихи жырлар туралы зерттеулерінде бұл жырлардың жанрлық ерекшелігіне мән берген. Әсіресе, олардағы романдану үдерісін байқап, олардың романдық құрылымы жайлы құнды танымы көрінеді. Мысалы, Қабанбай батыр туралы мың жолдан артық жырға қатысты былай дейді: «Жыр ауыз әдебиеті дәстүрінен тым алыстап кете алмаған, сонымен қатар бірыңғай эпос ізіне де түспеген. Соның нәтижесінде әлеуметтік-тұрмыс романы секілді қызғылықты шығарма туған»[4;116.]. Бұл қорытынды ғалымдардың қазақ роман жанрының ауыз әдебиетінде қалыптасып, жетіліп, жазба романға ұласқанына сілтеме жасаған ғылыми концепцияны толығымен қуаттайтынын көрсетеді. Осы жырдың ауызша баяндалған роман екенін дәлелдеуге әбден болады. Р.Бердібай айтқан қорытындыны жырдан талдап түсіндіріп көруді өз жұмысымызда мақсат еттік. Сонда өз тақырыбымыздың мақсатына жетуге қадам жасаймыз. Біз «Жазушы» баспасынан 1991 жылы Алматы қаласында жарық көрген «Қаракерей Қабанбай» деген кітап бойынша талдау жүргіздік. Кітап авторлары: Зейнолла Сәнік және Бейсенғали Садықан. Алматыдан шыққан бұл кітап Шыңжаң халық баспасынан 1989 жылы шыққан осы аттас кітап негізінде қайта жарық көрген екен. Кітапта қазақтың бас батыры, хан батыры атанған

атақты қолбасы Қабанбай батыр туралы жыр, аңыздар, қисса, дастандар жинақталған. Қабанбай батыр туралы жырдың романдық құрылымын сөз ету үшін «Қисса ер Қабанбай» деп аталатын жырдың көркемдігіне тоқталайық. Бұл жырда Қабанбайдың бір ғана соғысы сөз болады. Және Қабанбайдың өмірінің соңғы кезеңіндегі оқиға таратылып айтылған. Автор бастағаннан Қабанбайдың кім екенін үлкен мадақтаумен түсіндіріп кетеді.

«Үш жүзге ұран болған ер Қабанбай
Шақырған аруағын бүкіл найман.\
...Ер екен артық өткен шарапатлы,
Сыйынар білген адам Қабанбай деп.
...Шұбарым, арғымағым, жұлде алғаным,
Басынан Қаратаудың күн салғаным.
...Айтайын айт десең мен арысыңды,
Қорғайтын қан майданда намысыңды»[5;75-76.].

Қисса осылай Қабанбай батырдың қалың қазақ үшін ерекше қымбат жан болғанын түсіндіруден басталады. Айтушы тыңдарманымен сырласып алады. «Шұбарым, арғымағым, жұлде алғаным» деп Қабанбайды бірінші жақтан өзіне иемденіп алады да, енді тыңдарманын да оған ортақтастырады: «...арысыңды, қорғайтын қан майданда намысыңды». Жырда Қабанбайдың тарихтан белгілі ірі соғыстары туралы сөз қозғалмайды. Қабанбайдың бар мінезін танытуға оның өмірінің соңғы кезеңіндегі бірнеше оқиғаны ғана алады. Мұндағы оқиғаның бастауы:

«Қас батыр Қабанбайдың бір інісін
Қырғыз шауып батырдың сағы сынды» »[5;76.].

Ауырып жатқан хан батырдың намысын қорлау үшін оның қадірлі інісінің - Қарақұрсақтың ауылын жау қырғыз шауып кетеді. Мұндағы қырғыздар туралы да қызық дерек айтылған. Онда ол жоңғарлардың бір бөлігі деген тарихи дерек келтірілген. Қабанбай батырды қатты қайғыртқан осы оқиғадан бастау алған жыр Қабанбай батырдың нағыз азаматтық келбетін танытатын көркем шежіре болып шыққан. Қабанбайдың жан дүниесі, қиналысы түгел берілген.

«Қан құсты қайғылы боп ер Қабанбай,
Жауымнан қалам ба деп кек ала алмай».

Қабанбайдың бүкіл қазақ ұлтына ортақ ірі тұлға екенін баяндап жатпайды. Оны танытатын шағын детальдар келтіреді.

«Қабекең қайғыланды дегенді есітіп
Келіпті өзі батыр хан Абылай».
«Намысын Қабекеңнің әперем деп,
Келіпті қанжығалы ер Бөгенбай».
«Намысын Қабанбайдың әперем деп,
Керейден іздеп кепті ер Жәнібек».
«Бас қосты барлық батыр дегеннен соң,
Керейден өзі жәдік Жантай кепті».
«Бас қосты барлық батыр дегеннен соң,
Келіпті көкжарлыдан Көкжалбарақ».
«Бас қосты барлық батыр дегеннен соң,
Келіпті мұрынтайдан би Мұрынбай».
«Намысын Қабанбайдың әперем деп,
Келіпті шаншықұлдан Бердіқожа».
«Бас қосты сонша батыр дегеннен соң,
Келіпті бағанадан батыр Шүрек».
«Бас қосты сонша батыр дегеннен соң,

Токпақтан іздеп кепті ер Қасабай».
«Бас қосты барлық батыр дегеннен соң,
Келіпті Тоғас-Қосай ер Дәулетбай».
...Келіпті Қаз дауысты ер Қазыбек.
...Үйсіннен іздеп кепті Райымбек.
«Бас қосты сонша батыр дегеннен соң,
Келіпті қаптағайдан Қарашоқай».
«Бас қосты сонша батыр дегеннен соң,
Келіпті төрт қос атпен тентек Матай».
«Бас қосты сонша батыр дегеннен соң,

Келіпті терістанбалыдан Жалғыз қарак»[5;77-78.]. Сол кездегі Қабанбаймен қатар өмір сүрген, қазақ ұлтының тәуелсіздігі мен намысы үшін батырмен бірге жауға аттанған ірі батырлар, ел сөзін ұстаған билер, елді бастаған атақты хан Абылайдың Қабанбайдың намысына ара түсуге жиналғаны - елдің тұтастығын, ұлттық сананың жоғары деңгейде болғанын танытатын бүгінгі күн үшін маңызды деректер. Сонымен бірге, бұлардың Қабанбай аулына шақыртусыз келуі - батыр мінезін даралап тұрған оқиғалар. Қабанбай батырдың қазақ ұлты тарихындағы орнын танытатын жайт. «Кейбір жырлар оқиғасының күрделілігі, кейіпкерлерінің молдығы, әлеуметтік қайшылықтарын ашу дәрежесі жағынан роман құрылысына жақындайды»[4;118.],- дейді академик Р.Бердібай. Қабанбай батыр туралы жырдағы жоғарыдағы суреттеулерден осыны көреміз. Сол уақыттағы тұрмыс анық суреттелген. Қабанбайдың бойындағы батырлықты, қолбасылық қасиет пен шешендік өнер, билік, алысты болжайтын ақылдылық, сабырлылық пен мейірімділік сияқты қасиеттерді автор өте дәл суреттеулермен танытып отырады. Халық аузында сақталған батырлық қасиеттің аруақты батырға қонуын, оның жеңісіне аян беріліп тұратын ерекше қасиеттілігін де автор шынайы өмірдің бір деталі ретінде суреттеген. Бұны қазіргі күні қиял, жоққа сенушілік дей ме, жоқ шынымен, алла берген ерекше сый деп сене ме, ажыратып айта алмаймыз. Бірақ ұлы қолбасыда ерекше бір ақылға сыймас қасиет болғанға ұқсайды.

«Қабекең бұл сөзді айтып күлімдейді,
Іздеген жау бұл шеннен білінбейді.

Жапанда жел жоқ мезгіл жатқанында,

Ақ туы аспан кернеп күрілдейді»[5;79.],- деген жолға назар салайық. Батыр жорыққа аттанарда осылай, ақ туы өз-өзінен желпілдеп, күрілдеп дауыс шығаратыны айтылады. Бұл бір жағы батырдың жеңіске жететінінің де белгісі екен. Аруақтардың жорыққа берген рұқсатының да белгісі делінеді. Осы арқылы Қабанбай батырды қазақ ұлтының бағына ерекше қасиетпен жаратқан жан деп танытады. Батырдың ақ туының күрілдеуінің себебі бар екен. Қазақ батырлары жатқан маңға олардың іздеп келген қырғыз манабы Әтеке аулымен өзі көшіп келеді. Бұл да Қабанбай бастаған жорықтың әділеттілігіне ишарат етіледі.

«Қырғыздың өз ішінен бүлік шығып,
Бір тайпа ел сол араға келіп қапты»[5;80.].

Іздеген жауы өзі іздеп келген соң екі жақ ұрысқа кіріседі. Жасы келген батыр Қабанбайдан бұрын бірнеше атақты батырлар Әтекемен жекпе-жекке шығады.

«Алдымен оған шықты ер Дәулетбай,
Қырғызды қайтпаймын деп жерге аунатпай.
Найзамен Әтекені ілемін деп,
Жығылды аттан ауып ер аумақтай», - дейді автор.
«Бөгенбай жекпе-жекке кез келгенде,

Бөгемді колға ілмеді түйіп тастап», - деген жолдар ер Бөгенбайды кемсіту емес. Атақты Қабанбайдың қарсыласының ешуақытта осал болмағанын таныту үшін айтылған. Қабанбай бейнесін ашатын жекпе-жек суреттеледі. Гипербола емес, нақты соғыс суреті беріледі.

«Қабекең айбаттана айғай салды,
Ақ найза алты қырлы қолына алды.
Ашумен кәрін төгіп ер Қабанбай,
Жекпе-жек Әтекеге өзі барды.
Тіресіп екі батыр айқасады,
Қағысып найзаменен шайқасады.
Ала алмай бірін-бірі ары-бері,
Аңдысып, арбасады, байқасады.
Найзалар қағысады, шарқылдайды,
Тебінгі бір-біріне сартылдайды.
Қаһарлы ер Қабанбай қайраттанып,
Кекті ашу кеуде кернеп алқымдайды.
Қабекең Кубас атты жанып алды,
Күпәрді бұғанадан періп қалды.
Құлатып Әтекені құрыстырып,
Қаңбақтай үш көтеріп жерге салды»[5;81.].

Қабанбайдың күші мен қайратын автор осылай қарапайым және шынайы бейнелейді. Романда қаһарман басынан өткен бірнеше оқиға суреттелуге тиіс екені белгілі. Осы оқиға аяқталар жерде екінші оқиға басталып кетеді. Әтекенің жалғыз қызы әкесінің өлі денесін алып кетуге Қабанбайдың алдына келеді. Жырда қыздың әкесін жоқтауы берілген. Р.Бердібай: «Қабанбай батыр» жырының өзгешелігі - мұнда халықтың тұрмыс-салт өлеңдері: жоқтау, арнау, көңіл айту, қоштасу, арыздасу кең орын алған»[4;117.]. Яғни тек айтушы тілі емес, бар кейіпкерлердің өз тілі, дәстүр бойынша салт, ғұрып тұтас көрінеді. Сонымен бірге Қабанбай батырдың күшінің үстемдігі де сол қыздың аузымен беріледі. Қабанбайдың әділдігі мен жомарттығы осы қыздың тағдырын шешер тұста көрінеді. Жауымның қызы демей, оның зарына құлақ салып, оған қамқор болады. Астына ат мінгізіп, әкесінің өлігін беріп, жігіттерінен арашалап жүріп еліне қайтарады. Қаһарман мінезін таныту үшін оның психологиясын тереңірек ашу керек болған жағдайда, автор батырдың монологын пайдаланған. Батыр әлсізге қамқор, елге қорған бола алса ғана батыр, күшіне сеніп, көз жасына қарамаған жанды ұлттық эпостардың барлығында батырлар қатарына қоспайды. Қабанбюай батыр еліне жорық жасаған Әтекені аямай, өз қылғанын алдына келтіруде қолы қалтырамайды, ал оның зарлы қызының көзжасына қалуды болашаққа артып кетер қиянат деп түсінеді. Бір диалогқа жүктелген қанша салмақ барын осыдан түсінуге болады.

Әрбір оқиға тұсында батырдың жаңа мінезі ашылып, толысып, толығып отырады. Роман жанрының талабына сәйкес, біртіндеп «жан диалектикасы»

ашылып отырады. «Жырда Қабанбай ел кегін қуушы, жауын жекпе-жекте, адал айқас үстінде түсіруші болып көрінеді. оның адамшылық парасаты бірте-бірте ашылады»[4;108.], - дейді ғалым Б.Әбілқасымов.

Батырға сауға сұрай келген қайғылы қыз ерекше тайлақ жетелеп келеді де, Қабанбайға тарту етеді. Сол тайлақ батырдың інісі Дәулетбаймен араздасуына себеп болады. Автор сол бір тайлақтың ерекшелігін әдемі суреттейді. Бірақ қазіргі оқырман оның қасиетін онша бағалай алмайды ғой деп ойлаймыз. Атақты батырдың сол бір қыз берген тайлақ үшін жорықтарға бірге шығып жүрген інісін өкпелеткеніне немесе інісінің тайлақты бермедің деп батырдан кетіп, ауа көшкеніне онша түсіне қоймайды-ау. Бұл бұдан екі жарым ғасыр бұрынғы оқиға екенін естен шығаруға болмайды. Әтекенің қызы бір елдің аяулы аруы жетектеп, ұлы батырға тарту еткен тайлақ сол кез үшін құны өзгеше бағалы болғандығында сөз жоқ. Мал арасында өсіп, оның сынынан қасиетін танитын өткен ғасырдың оқырмандарына анық бұл таластың сыры қазіргі оқырманға өте бір мәнсіз нәрседей болып көрінуі мүмкін.

Одан кейінгі оқиға - Қабанбай батырдың науқасқа ұшырауы. Ешбір жауға дес бермеген қайран батыр аурудың, одан кейін келе жатқан ажалдың алдында тізе бүгеді. Бұл да романның өмірдің бар қабаттарын тінті суреттеу мүмкіндігі бар жанр екенін дәлелдейді. Дауасыз дерт Қабанбайдың өз шаңырағына ғана емес, түгел қазақ еліне ауыр тиеді. Дәстүр бойынша, еліміздің елдігін танытатын қасиет көрінеді. Басы хан Абылай болып ел жақсылары қасиетті батырдың көңілін сұрап келеді. Жырда осы бір ірі қасиеттер ерекше назар аудартады.

«Қабанбай қатты науқас дегенді естіп,
Келіпті көңілін сұрай хан Абылай».
«Қабекең науқас болды дегенді естіп,
Батырдың өзі тұстас бәрі келді».
«Сексеннің сегізінде Бұқар келді,

Көңілін Қабанбайдың сұрай келді.
Болса да жасы жеткен үлкен адам,
Солқылдап жас баладай жылай келді»[5;88.].

Қазақ ұлтының қамын ойлап, «көмекей әулие» атанған қарт жыраудың батырды қимай жылауы - елдің тірегі болған батырға деген құрмет пен елдің келешегін ойлаған қайғы екені жырда анық көрінеді. Бұқар айтқан толғауда Қабанбай батырдың бар мінезі толық ашылған. Оның тарихи орны мен ұлт үшін істеген адал қызметі өлшеусіз, баға жетпес құнды екенін жыраудың тарихи толғауы растап тұр. Жырдың романдық сипатын да ашып бере алады. Романның басқа эпикалық жанрлардан негізгі ерекшелігі - оның тілінің көп қабаттылығы деп көрсетеді ғалымдар. Біз сөз етіп отырған жырда әр кейіпкер өз тілімен ғана сөйлейді. Әкесінен қапыда айрылып, қайғыда отырған бұла ару, ел дәстүрімен жоқтай келеді. Ағасына арқа сүйеп, өзінің де ағасының алдында қадірлі екенін білетін Дәулетбай еркелей келеді. Ал тоқсанға келіп қалған, алдынан адам шықпас қарт жырау батырына төніп келген